

The Influence of the Persian on the Balochi Poems of Mawlawi Abdollah Rawanbod

Mohammad Akbar Dehani*

Assistant professor of Persian language and literature at the Velayat University, Iranshahr

Received date: 26.07.2024

Accepted date: 16.11.2024

Abstract

Balochi and Farsi are branches of the family of Iranian languages that have been in the Iranian plateau and in the neighborhood with each other which have had so much interaction throughout history. One of the functions of comparative literature is to investigate the effectiveness and influence between the literature of different languages. Considering the cultural predominance of Persian language and literature in Iran and its widespread influence among Muslim nations, its effects on Balochi literature and poetry are obvious and significant. The influence of Balochi poets on Persian reached its peak in the second period of Balochi literature and the school of Mullahs. Mawlawi Abdollah Rawanbod is one of the famous Balochi poets and the last generation of poets of this school. He is a bilingual poet whose Balochi poems are influenced by Persian language and literature. This article has analyzed the Rawanbod's balochi poems with a descriptive-analytical method and has shown this aspect in his Balochi poems. Rawanbod's poems are not uniform in terms of the influence of Persian language and literature. Even though his poems are strongly influenced by Persian poets like Saadi in terms of theme and fantasy elements, but so far as language is concerned, they are fluent and original. He is sometimes so influenced by Persian in writing Balochi poetry that the stanzas become Persian with a slight change or adjustment of a word, and even some of them can be considered completely Persian.

*Corresponding Author's E-mail: m.dehani@velayat.ac.ir



Keywords: Comparative literature; Balochi; Persian; Balochi poetry; Mawlawi Abdollah Rwanbod.

Introduction

Mawlvi Mohammad Abdallah Rawanbod (1305-1367 A.H.) is one of the famous Baloch poets in contemporary times, who wrote poetry in Balochi and Farsi, and a little Arabic and Urdu, so in fact he is a multilingual poet, but due to the fact that he mostly focuses on Balochi poetry and he was Persian, his Arabic and Urdu poems are not so famous. We may call him a bilingual poet. Among the most famous Balochi poems of Rowanbod, we can mention the poem "Makkoran". Also, the poems "Dadshah", "Qalam Lulu" and "Haqqa-e-Avaz" are also famous. The prevalence and fame of Rowanbod's Balochi poetry among Baloch people is such that he has a special place among contemporary Baloch poets. This special position has been such that his poetry has reached the surroundings and the singers sang his poems with instruments and songs which has brought them to the ears of all Baloch speakers. Therefore, one of the fields of entry of many Persian and Arabic words and terms into Balochi and their consolidation in the language of the Baloch people has been the poetry of poets like Rawanbod. This research aims to examine the Balochi poetry of Rawanbod from the perspective of its influence from Persian language and literature.

Research method

This article examines the Balochi poetry of Rawanbod in a descriptive-analytical way and evaluates its influence from the Persian language and literature. This study is done in phonetic, lexical, thought, as well as imaginary elements and features and poetic elements in this poet's Balochi poems.

Discussion

There are many manifestations of Rawanbod's tendency towards Persian language and literature and the experience of receiving it. The most obvious sign of this issue is manifested in his interest and talent, which we find him as a Persian poet. Although he is better known in Balochi poetry, but in this same Balochi poetry, he is influenced by Saadi (a famous poet of Persian literature) such that he is called "Saadi of Balochistan" for this reason. Rowanbod sometimes translates a complete Saadi ode to Balochi poetry, and he himself mentions this. In the language and language



structures of Rowanbod's Balochi poems, we can clearly see the effects of his influence from the Persian language and literature, and this can be seen in all his poems, even in the poems whose themes seem to be taken from the poet's own social environment. The most important influences of Rowanbod's Balochi poems from Persian language and literature can be shown as follows:

Script: The most important influences of Rowanbod's Balochi poems from Persian language and literature can be shown as follows. One of the significant issues in contemporary Balochi language and literature is the issue of Balochi script and alphabet. One of the most common Balochi scripts is the "Sayad Hashemi" method. In one of his poems, Rowanbod expressed his distaste for this script. It seems that the most important reason for this dislike is his strong attachment to Persian literature and his mental habit of this script.

Words: Rowanbod sometimes prefers the Persian forms of words when choosing the Balochi or Persian form of common words. His familiarity with Persian literature has provided him with the opportunity to use it for variety and wide variety, and to diversify the words of his poems. That is, sometimes he expresses a concept or an example with a Balochi word or term, and in another place he gives its Persian equivalent. One of the other aspects of the impact of Rowanbod's Balochi poetry on the Persian language and literature is the use of some Persian words and terms, which seems to be the first poet to introduce them into Balochi poetry.

Imaginations: Rowanbod is attached to Persian Ghazals, and he recreates and introduces many themes and forms of imagination in his Balochi Ghazals, so that sometimes in the themes and imaginations of one of his Balochi Ghazals, traces of the influence of several Persian Ghazals can be found. Due to the poet's great familiarity with Persian poetry, these imaginary themes have been unconsciously embedded in the poet's mind and language.

Bilingualism: Another aspect of the frequent influence of Rowanbod's poems from Farsi is bringing verses where one stanza is Baluchi and one stanza is Persian.

Ancient allusions: Another point that is particularly noteworthy is the allusions and references in Rowanbod's poem to the mythology of ancient Iran. The allusion to the mythology of ancient Iran in the poems of a Balochi poet whose Islamic religious affiliation is high seems to be more than anything due to his personal connection with



ancient Persian poetry and literature.

Conclusion

Rawnbad has long been known as Saadi of Balochistan, and this nickname was given to Rawnbad due to the influence of his poetry on the poetry of Saadi Shirazi, another Persian and Iranian famous poet. However, the influence of Rawnbad's poems from Persian is not limited to Saadi's poetry, but he has also been influenced by all the poems in the history of Persian literature, and this issue is not only limited to the thought and content of his work, as well as his Persian poems, but his poems, in terms of language is influenced by Persian, both in terms of thoughts and images. Researches like this can be searched about the poetry of many Balochi poets and reach a clearer perspective about the influence of Persian on Balochi language and literature. Examining this issue in the Balochi poems of a social class to which Rawanbod is attributed, that is, "Malayan poets", will help to clarify the ways of this influence and influences and interactions between Balochi and Persian.

تأثیر فارسی بر اشعار بلوجی مولوی عبدالله روانبد

محمد اکبر دهانی*

استادیار زبان و ادبیات فارسی دانشگاه ولایت، ایرانشهر

دریافت: ۱۴۰۳/۰۵/۰۵
پذیرش: ۱۴۰۳/۰۸/۲۶

چکیده

بلوجی و فارسی شاخه‌هایی از خانواده زبان‌های ایرانی هستند که در درازنای تاریخ در فلات ایران و در همسایگی و تعامل با همدیگر بوده‌اند. یکی از کارکردهای ادبیات تطبیقی، بررسی تأثیر و تأثیرهایی است که میان ادبیات زبان‌های گوناگون وجود دارد. نظر به غلبه فرهنگی زبان و ادبیات فارسی در ایران و نفوذ گسترده آن در میان اقوام مسلمان، تأثیرات این زبان و ادبیات آن بر ادبیات و شعر بلوجی نیز آشکار و قابل توجه است. تأثیرپذیری شاعران دوره دوم ادبیات بلوجی و مکتب ملاها از فارسی به اوج می‌رسد. مولوی عبدالله روانبد از شاعران نامدار بلوجی و از نسل آخرین شاعران این مکتب است. او شاعری دوزبانه است که در شعرهای بلوجی او نیز تأثیر زبان و ادبیات فارسی قابل توجه است. این نوشتار با بررسی شعر بلوجی روانبد به روش توصیفی-تحلیلی در پی روشن کردن چنین وجهی در سرودههای او بوده است. شعر روانبد از نظر تأثیرپذیری از زبان و ادبیات فارسی یکدست نیست، گاه شعر او با آن که از لحاظ مضمون و عناصر خیال به شدت متأثر از فارسی گویان بزرگی چون سعدی است، از لحاظ زبانی، روان است و بدیع می‌نماید و گاهی نیز چنان فارسیانه بلوجی می‌سرايد که مصرع‌ها با تغییر یا تعدیل یک واژه، فارسی می‌شوند و حتی برخی از آن‌ها را می‌توان کاملاً فارسی دانست.

واژه‌های کلیدی: ادبیات تطبیقی، بلوجی، فارسی، شعر بلوجی، مولوی عبدالله روانبد.

* نویسنده مسئول:

Email m.dehani@velayat.ac.ir

**۱- مقدمه****۱-۱- شرح و بیان مسئله**

مولوی محمد عبدالله روانبد (۱۳۶۷-۱۳۰۵ ه.ش.) از شاعران مشهور بلوج در روزگار معاصر است که به زبان‌های بلوجی و فارسی و اندکی عربی و اردو شعر سروده است. او پس از آموزش‌های مقدماتی دینی در منطقه پیشین (پیشنهاد) و سریاز استان سیستان و بلوچستان، برای تکمیل آموزش‌های دینی به شبه قاره هند رفت و پس از فراغت از تحصیل به دیار خویش بازگشت و به عنوان یک مولوی (فقیه) و قاضی شهرت یافت. وی همچنین به عنوان معلم در استخدام آموزش و پرورش بوده و از آن بازنیسته شده است (جهان‌تیغ، ۱۳۸۴: ۱۰). روانبد از خاندانی اهل علم و فرهنگ برخاسته است که از میان آنان برخی از شاعران و آوازخوانان نامدار چون ملا بهرام، ملا ابراهیم، ملا موسی راسکی، ملا غلام قادر و مولوی محمد روانبد را می‌توان نام برد. از میان وجوده مختلف شخصیتی روانبد، وجه شاعری او مشهورتر است. سروده‌های بلوجی روانبد چنان جایگاهی یافته‌اند که همانند روایت‌های قدیم و حمامه‌های کهن بلوجی مورد استقبال «پهلوانان» (نقالان) روایت‌های کهن قرار گرفته‌اند. از میان مشهورترین شعرهای وی می‌توان به منظومه «مگران» اشاره کرد که در ادبیات بلوجی با «حیدر بابایه سلام» شهریار قابل مقایسه است (روانبد پیشنهاد، ۱۳۹۶: ۳۳) همچنین، منظومه‌های «دادشاه»، «قلم لولو» و «حق‌آواز» نامدارند.

روانبد شاعری چند زبانه است؛ اما به لحاظ تمرکز بیشتر وی بر شعر بلوجی و فارسی و عدم شهرت شعر عربی و اردوی وی، تسامحاً او را شاعری دوزبانه (ذو‌لسانی) می‌نامیم که آموزشی‌های مدرسی اش به فارسی و عربی بوده و تأثیر این آموخته‌ها در شعر بلوجی وی قابل تأمل است. از این لحاظ، روانبد و شاعران بلوجی نظری او را می‌توان همانند برخی از شاعران فارسی قرن‌های پنجم و ششم دانست که آموزش‌های مدرسی آنان به عربی بوده و به نظر می‌رسد که به همین سبب تأثیرپذیری شعرهای فارسی آنان از عربی بیش از شاعران گذشته بوده است و شعر آن‌ها از منافذ قابل توجه برای ورود واژگان عربی به فارسی بوده است. رواج و شهرت شعر بلوجی روانبد در میان بلوج‌ها به گونه‌ای است که آوازه‌ای را در میان شاعران معاصر بلوجستان ایران شاخص کرده است (محمودزهی، ۱۴۰۰: ۱۶۱) به صورتی که در حیات شاعر آوازه و شعر او به اطراف و اکناف رسیده و آوازخوانان و نقالان، شعرش را با ساز و آواز خوانده و به گوش بلوج‌بانان رسانده‌اند (پیشنهاد، ۱۹۹۱: ۱۹-۲۰)؛ بنابراین یکی از عرصه‌های ورود بسیاری از واژه‌ها و اصطلاحات فارسی و عربی به بلوجی و تثبیت آن‌ها در زبان بلوج‌ها،

نه فقط در میان بلوجهای ایران بلکه در دیگر نقاط جهان، متأثر از شعر شاعرانی چون روانبد است. این پژوهش در صدد است شعر بلوجی روانبد را از این منظر بررسی کند.

۲-۱- پیشینه پژوهش

یکی از مفیدترین پژوهش‌ها در شعر بلوجی روانبد، تصحیح دیوان بلوجی وی بوده که به همت انجمن ادبی ایرانشناسی شاخه بلوجستان (ایرانشهر) منتشر شده و با توجه به مشکلات خط بلوجی، خوانش مصحح که پیوست صوتی دیوان است و بخشی از خوانش شاعر از شعرش را هم در آن گنجانده است که تا حدود زیادی راهگشای درک خوانش دقیق‌تر متن است. از دیرباز پژوهشگران دریافت‌های شاعران دوره دوم ادبیات بلوج (نیم‌عهدی دور) یا مکتب ملاها، به سبب برخورداری از آموزش‌های مدرسی عربی و فارسی، بیش از بقیه شاعران بلوجی، از زبان و ادبیات فارسی متأثر بوده‌اند. (هاشمی، ۲۰۰۰: ه). روانبد یکی از شاعران متاخر این مکتب است که به سبب شدت تأثیرش از سعدی، به عنوان «سعدي بلوجستان» شهرت یافته است. عبدالغفور جهاندیده به تأثیرپذیری شعر بلوجی روانبد از قالب‌های شعر فارسی اشاره کرده است (روانبد پیشینی، ۱۳۸۹: ۵۶). جهان‌تیغ (۱۳۸۴) با نگاه به تأثیر روانبد از سعدی، برخی از اشعار فارسی او را در کتابی با عنوان سعدی بلوجستان منتشر کرده است. محمدمی افشار و اربابی (۱۴۰۰) در مقاله‌ای به بررسی بازتاب حکمت عملی بوستان و گلستان سعدی در اشعار بلوجی مولوی عبدالله روانبد پرداخته‌اند. همه این‌ها حکایت از آن دارد که شاعری چون روانبد، هم از نظر زبانی و هم از نظر ادبی تحت تأثیر زبان و ادبیات فارسی است؛ اما تنها بخشی از نمودهای این تأثیرات بررسی و آشکار شده‌اند. دوره دوم یا «مکتب ملاها» در شعر بلوجی از پیوندگاه‌های قابل توجه شعر بلوجی با زبان و شعر فارسی است و مولوی عبدالله روانبد را می‌توان از آخرين و برجسته‌ترین شاعران اين مکتب به شمار آورد. اين پژوهش در پي بررسی و تبيين چگونگي تأثیرات زبان فارسی بر شعر و زبان شعر بلوجی در ديوان روانبد است و به نظر مى‌رسد که نخستین پژوهشی است که زبان شعر مولوی عبدالله را از اين ديدگاه بررسی کرده است.

۳- ضرورت پژوهش

ادبیات و شعر یکی از زمینه‌های تأثیر و تأثر زبان‌ها و فرهنگ‌های بشری است. فارسی و بلوجی از

زبان‌های برجسته خانواده زبان‌های ایرانی هستند که از دیرباز در تعامل بوده‌اند؛ اما چگونگی و میزان تعاملات این زبان‌ها از روزنه ادبیات، کمتر مورد پژوهش قرار گرفته است. یکی از عرصه‌های اولیه تأثیرات عمیق زبانی و فرهنگی، ادبیات و شعر است و مولوی عبدالله روانبد نیز یکی از شاعران نامدار و تأثیرگذار در ادبیات بلوچی است که شهرت، مقبولیت و توفیق شاعری او، مایه تأثیرگذاری شعر و زبان او بر ذهن و زبان مردم بلوچستان بوده است. پژوهش در شعر او از منظر تأثیرپذیری زبانی از فارسی راه‌گشای بحث‌هایی درباره چگونگی و راههای نفوذ و تأثیر زبان و ادبیات فارسی در زبان و ادبیات بلوچی خواهد بود. پژوهش‌هایی از این نوع درباره دیگر شاعران برجسته دوره دوم ادبیات بلوچی نیز به گستردگر شدن و روشن‌تر شدن این بحث کمک خواهد کرد.

۴-۱. ادبیات تطبیقی و پیوند فارسی و بلوچی

«تأثیر و تأثر در مباحث ادبیات تطبیقی جایگاه ویژه‌ای دارد» (نامور مطلق، ۱۴۰۱: ۲۵۵)؛ چرا که زبان و ادبیات جوامع بشری همانند بقیه میراث‌های فکر و فرهنگ انسان‌ها در تعامل با همدیگر در مسیر تأثیر و تأثر قرار دارند و دچار تحول می‌شوند. در نخستین تعاریفی از کارکرد ادبیات تطبیقی در مکتب فرانسوی آن شده است، اساسی‌ترین وظیفه ادبیات تطبیقی را «بررسی روابط تاریخی ادبیات ملی با ادبیات دیگر زبان‌ها» دانسته‌اند (ندا، ۱۳۹۳: ۲۵) و «تشريح خط سیر روابط و پیوندهای ادبی و بخشیدن روح تازه و شاداب به آن‌ها» از اساسی‌ترین کارکردهای مطالعات ادبیات تطبیقی دانسته شده است (غنیمی هلال، ۱۳۹۰: ۴۳-۴۴)؛ گرچه امروزه ادبیات تطبیقی مرزهای نخستین را در نور دیده و افق‌ها و کرانه‌های گستردگر تری به روی پژوهشگران گشوده است؛ اما همچنان، بحث تأثیر و تأثر در پژوهش‌های ادبیات تطبیقی جایگاه مهمی دارد و طبیعی است که میزان تأثیر و تأثر جوامع زبانی خویشاوندی که هزاران سال در تعامل با هم و در کنار یکدیگر زیسته‌اند، بیشتر بوده است و همچنین نقش شاعران دوزبانه (ذولسانین) نیز در بررسی این روابط بسیار برجسته‌تر خواهد بود. تحلیل و بررسی زبان و ادبیات اقوام ایرانی از منظر تعاملات‌شان با فارسی، به درک دقیق‌تر تعاملات دوسویه یا چندسویه فرهنگ و ادبیات مردم این سرزمین کمک خواهد کرد.

گستردگی رواج فارسی، نه فقط در میان ایرانیان و بسیاری از دیگر اقوام مسلمان، فارسی را بعد از عربی زبان دوم ارتباطی میان مسلمانان کرده است. جایگاه دینی فارسی در میان بلوچ‌ها و دیگر اقوام

مسلمانی که در شرق فلات ایران و حتی در شبۀ قارۀ هند زندگی می‌کنند، چنان بوده است که بسیاری از اصطلاحات دینی و اوراد مذهبی اسلامی، با زبان فارسی وارد فرهنگ‌شان شده است و به همین سبب است که تا امروز نیز می‌بینیم که برخی از جمله‌های فارسی با پشتونه و رنگ و بوی دینی در میان آنان آموخته می‌شوند؛ به عنوان نمونه، می‌توان جمله‌های «بیت نماز» و همچنین جمله‌های «ایجاب و قبول عقد نکاح» را مثال زد که غالباً در میان بلوچ‌ها به زبان فارسی بیان می‌شوند.

وجه دینی فارسی در میان بلوچ‌ها باعث شده است که از گذشته تا کنون عالمان دینی از مهم‌ترین افشاری باشند که در زبان و ادبیات آن‌ها رنگ و بوی فارسی آشکارتر باشد. به همین سبب است که دورۀ دوم تاریخ ادبیات بلوچی را که از روزگار حکمرانی نصیرخان نوری بر کلات (متوفی ۱۷۹۵) (طاهری، ۳۵: ۱۳۸۳) و تلاش وی بر ترویج آموزه‌های دینی آغاز می‌شود «دورۀ ملاها» بنامند (صابر، ۱۷: ۱۳۸۲).

مهم‌ترین معیار برای تقسیم‌بندی‌های تاریخ ادبیات بلوچی به سه دورۀ اول (آهدی شاعری)، دوم (نیم آهدی شاعری) و سوم (نوکین دور) بر مبنای ویژگی‌های شعری بوده است. و مولوی عبدالله روانبد را می‌توانیم در شمار شاعران دورۀ دوم قرار بدھیم؛ چون هم از نظر زبان شعری و هم از لحاظ صورت‌های خیال و لایه‌های اندیشگانی در ردیف همان طیف شاعران قرار می‌گیرد گرچه در شعر وی تأثیراتی از تحولات فکری عصر جدید نیز دیده می‌شود که در واقع، هر شاعری در هر عصری ناگزیر با مسائل و حوادث عصر خویش در ارتباط است؛ اما شعر معاصر بلوچ، همانند شعر دیگر فرهنگ‌های هم‌جوارش ویژگی‌هایی دارد که ممکن است در شعر همهٔ شاعران این عصر به پختگی منعکس نشده باشند و برخی از شاعران را سنت‌گرایان معاصر یا از دستهٔ معاصران پیرو سبک‌های سنتی بدانیم.

شعر روانبد در زمان حیاتش بر سر زبان‌ها افتاد؛ اما دیوان بلوچی و فارسی او در دورۀ حیاتش گردآوری نشده و به صورت مکتوب، انتشار عام نیافرته است که قرینه‌ای بر تأیید نهایی او باشد؛ بلکه این کوشش‌ها به تدریج پس از وفاتش صورت گرفته است. به همین دلیل هنگام مطالعهٔ شعر روانبد به قراینی برمی‌خوریم که شاهد تغییرهایی در متن دیوان او هستند؛ به عنوان نمونه می‌توان دیوان چاپی او را با صدای ضبطشدهٔ شعرخوانی او مقایسه کرد که به پیوست دیوان بلوچی منتشر شده است و دید که مثلاً جایی در دیوان (روانبد، ۳۸۹: ۷۰) واژهٔ «هشتر» نوشته شده است؛ ولی شاعر، آن را «أشتر» می‌خواند. گرچه این موضوع هیچ‌گونه تفاوت معنایی یا وزنی خاصی ایجاد نمی‌کند؛

اما برای شناخت ویژگی‌های زبانی این اثر، قابل اعتماد خواهد بود. با این وجود، اساس و معیار کار ما تلفیقی از آثار شاعر است به هر صورتی که منتشر شده باشد. شاید نتوان سنجه‌ای کاملاً دقیق تعیین کرد که براساس آن، تلفظی خاص از یک واژه را بلوچی یا بلوچی معیار، عامیانه، دخیل رایج و جافتاده یا ادبی و امثال آن حساب کنیم یا آن را در شمار واژه‌های دخیل رایجی بدانیم که هنوز چنان رواج پیدا نکرده که در شمار واژگان قاموسی محسوب شود؛ اما با انتشار فرهنگ بلوچی – فارسی (جهاندیده، ۱۳۹۶) این اثر را می‌توان سنجه‌ای قابل اعتماد دانست که در این پژوهش نیز به عنوان معیار استفاده شده است.

۲. بحث و بررسی

نمودهای گرایش روانبُد به زبان و ادبیات فارسی و تأثیرپذیری‌هایش از آن بسیارند. آشکارترین جلوه‌گاه این مسئله در علاقه و استعداد او متجلی است که او را شاعری فارسی‌گو می‌بابیم. گرچه وی در شعر بلوچی شناخته‌تر است؛ اما در شعر بلوچی نیز تأثیرپذیری او از سعدی چنان است که به همین اعتبار او را «سعدی بلوچستان» نامیده‌اند. روانبُد گاه یک قصيدة کامل سعدی را به شعر بلوچی برمی‌گرداند. و خود نیز به این امر اشاره می‌کند؛ مثلاً در پایان ترجمه منظوم قصيدة سعدی به مطلع:

روزی که زیر خاک تن مانهان شود
و آنها که کرده‌ایم یک‌این عیان شود
(سعدي، ۱۳۸۵: ۹۵۶)

می‌گوید: «گفتار سعدی‌انت که رَزِينْتَگ روانبُدَءَا تا شرح پارسی په بلوچي زيانءَ بيت» (روانبُد، ۱۳۸۹: ۱۳۴)؛ این سخن سعدی است که روانبُد به نظم درآورده است تا شرحی باشد از پارسی به بلوچی.

یا این که مضامین اخلاقی و حکمی شعر سعدی را در شعرش می‌گنجاند و با رنگ و بویی نو و به زبانی دیگر بازگو می‌کند، چنان که در پژوهش محمدى افشار و اربابی (۱۴۰۰) به تفصیل به آن پرداخته شده است. گویا خاستگاه اجتماعی ملایی و پیشوایی دینی که پند و اندرز و وعظ در آن جایگاه ویژه‌ای دارد، از عوامل قابل توجهی است که او و دیگر واعظان بلوچ را بیشتر به سعدی خوانی ترغیب کرده‌است؛ اما تأثیرپذیری روانبُد به سعدی خلاصه نمی‌شود. وی به‌ویژه در شعر فارسی به استقبال شاعران دیگر نیز رفته است. چنان که مثلاً می‌گوید:

الغیاث از جور گردون الغیاث
وز جفای عالم دون الغیاث
(روانبد پیشینی، ۱۳۸۴: ۲۳۲)

که لابد برای آشنایان با شعر فارسی، غزل حافظ با مطلع:
درد ما را نیست درمان الغیاث هجر ما را نیست پایان الغیاث
و بهویژه مصراج: «الغیاث از جور خوبان الغیاث» (حافظ، ۱۳۹۰: ۶۶-۶۷) تداعی می‌شود.
از این‌ها که بگذریم، در زبان و ساختهای زبانی اشعار بلوچی روانبد نیز جلوه‌های تأثیرپذیری
وی از فارسی را به وضوح می‌یابیم و این مورد در همه اشعار وی، حتی در شعرهایی که به نظر
می‌رسد مضامین آن‌ها از محیط اجتماعی خود شاعر گرفته شده‌اند، دیده می‌شود. در ادامه نمودهای
تأثیرپذیری زبان شعر بلوچی روانبد از فارسی را در ذیل چند عنوان خواهیم دید. البته گرچه اهل
نظر به این شیوه رایج در نوشته‌های فارسی آشنا هستند؛ اما لازم است یادآوری شود که در این
پژوهش به سبب محدودیت خط، واج‌های برگشتی به صورت (ت، د، ر)، یا مجھول به صورت یا
علوم و واجگونه نون غنه به صورت «ن» نوشته می‌شوند.

۱- رسم الخط

یکی از موضوعات قابل توجه در زبان و ادبیات بلوچی معاصر مسئله رسم الخط و الفبای بلوچی
است. نخستین تلاش‌ها برای ایجاد رسم الخطی فرآگیر در پاکستان صورت گرفته است و برای پایه
این رسم الخط، هر دو الفبای عربی و لاتین در آن جا طرفدارانی داشته است (جهانی، ۱۳۹۱: ۳۶)؛
اما طبیعی است که به سبب سنت‌های نوشتاری و فرهنگی استفاده از الفبای عربی به شیوه اردو
رواج بیشتری پیدا کند و در این میان، سید ظهورشاه هاشمی (۱۳۵۶-۱۳۰۵ ه. ش.) با نگارش
كتابی با عنوان «بلوچی سیاهگه راست نبیسگ» شیوه خاصی را با ۲۵ حرفاً پیشنهاد داده (هاشمی،
۱۹۹۰: ۲۷) که ضمن دارا بودن حروف خاص بلوچی، حرفهایی را دخیل از عربی و فارسی
می‌شمارد و استفاده از آن‌ها را در نگارش بلوچی نادرست می‌داند (همان، ۲۴-۲۰) این رسم الخط
طرفداران بسیاری دارد؛ اما روانبد یکی از مخالفان جدی این شیوه بوده و در قصیده‌ای با مطلع:
صالح زهیا ز من سلامت باد ابلق صبح و شام رامت
(جهانی، ۱۳۸۴: ۱۰۵)

از این رسم‌الخط اظهار بیزاری می‌کند:

رسم‌الخط هاشمی چو دیدم

(همان، ۱۰۸)

و در ادامه اساسی‌ترین ایرادهایی که به شیوه هاشمی ابراز می‌کند، همان است که حروف یا علائم نوشتاری فارسی-عربی ث، ح، خ، ذ، ص، ض و امثال آن، در این رسم‌الخط به معادلهایی که در گویش‌های بلوچی مکرانی تلفظ می‌شوند، بدل شده‌اند؛ مثلاً در برخی از واژه‌های دخیل در بلوچی، دو حرف «خ» و «ق»، «ک» تلفظ می‌شوند و روانبُد به هاشمی طعنه می‌زند که «تاریخ» را «تاریک» می‌نویسد و «عقل» را «آکل» و با لحاظ معانی رایج این دو کلمه در فارسی و عربی، این شیوه نوشتاری را به سخره می‌گیرد (همان، ۱۰۹).

فارغ از نوع استدلال‌های روانبُد و موجه یا ناموجه بودن ایرادهای وی و نیز اشکالات ساختاری دیگری که می‌توان بر رسم‌الخط سیده‌هاشمی گرفت، به نظر می‌رسد که مهم‌ترین عامل اظهار بیزاری روانبُد از آن، چیزی جز انس وی با شعر و ادبیات فارسی نباشد چرا که حتی در چاپ و خوانش دیوان روانبُد هم مثال‌هایی می‌توان یافت که تأیید‌کننده آن است که رسم‌الخط سیده‌هاشمی حداقل بر مقتضیات گویش‌های مکرانی قابل تطبیق است و عدم توجه به این موضوع اشکالاتی را به وجود می‌آورد. به عنوان نمونه در قصیده‌ای از دیوان فارسی وی، «فرشتگان» به صورت «پرشتگان» و «سفرارش» به صورت «سپارش» ضبط شده‌اند (روانبُد پیشینی، ۱۳۸۴: ۱۰۳ و ۱۰۴) و اگر این مسئله خطای تایپی نباشد، نشانه تأثیر گویش بلوچی شاعر، راوی یا مصحح در تغییر ضبط واژه و نشانه‌ای از آن است که پابندی به قواعد رسم‌الخط فارسی-عربی بدون توجه به الزامات گویشی بلوچی مکرانی مایه اشکالات جدی‌تری در متن و خوانش آن خواهد بود. براساس اشکالی که روانبُد از رسم‌الخط هاشمی گرفته است، اتفاق طنزآمیزی در ضبط صوتی دیوان بلوچی روانبُد (روانبُد، ۱۳۸۹) که با صدای مصحح به پیوست دیوان چاپی آن منتشر شده، می‌بینیم. مصحح احتمالاً غافل از ایرادی که روانبُد به سیده‌هاشمی گرفته است، واژه «عقلان» را در مصرع «محشِر گپَّه» بیانان گوش بدارایت عقلان» (همان، ۱۳۷) «آکلان» تلفظ می‌کند و در خوانش بندِ دوم «شاهِ قدرت هر کجا پیداوره / ظاهر آنت پر عاقل و دانشوره» (همان، ۲۶۲) عاقل را «آکل» می‌خواند و این نه اشکالی در خوانش یا سهو مصحح، بلکه خوانشی به مقتضای گویش محل زندگی شاعر و مؤید نظر سیده‌هاشمی است. در جایی دیگر احتمالاً شعری از صدای شاعر یا یک پهلوان (نقال، راوی) در دیوان

چاپی گنجانده شده و مصحح هم از پاییندی شدید شاعر به رسم الخط عربی و فارسی غافل مانده است و «قیل» را «گیل» ثبت می کند: «گپءُ گیل وش آنت نمزارانی» (همان، ۴۲۲)؛ گپ و قیل (قیل و قال) شیران نر زیباست. همچنین برخلاف انتظار، «قال» را هم در جایی دیگر «گال» ضبط کرده است: «گال تمام نظم‌انت رشته سلکءَ» (همان، ۲۸۸) و به ناچار یا سهوً «قطر» را هم به شیوه بلوجی، «کاتل» نوشته است: «سرزمین لرزایت کاتل ء اسپءُ استره» (همان، ۲۹۱) و در جایی دیگر، واژه «دقّت» را هم در شعرش وارد می کند که در دیوان بلوجی، با تلفظ بلوجی به صورت «دکت» نوشته شده است: «روحی قبض گرتگ پر حسّتی دکتی» (همان، ۳۸۵).

طبعی است که اگر در یک متن فاخر بلوجی، در برای املای واژه‌های مشترک بلوجی-فارسی یا واژه‌های دخیل عربی، شیوه نوشتار فارسی، معیار قرار داده شود، هم خوانش متن تحت تأثیر قرار خواهد گرفت و هم روند تغییر تلفظها افزایش خواهد یافت؛ مثلاً معادل واژه عربی و دخیل در فارسی «حالی» (در مقابل پُر) در بلوجی و بهویژه در گویش‌های مکرانی و از آن جمله در گویش شاعر، *hālig* است که با رسم الخط سیده‌اشمی، به صورت «هالیگ» نوشته می‌شود (هاشمی، ۲۰۰۰: ۸۴۰)؛ اما در دیوان روانبد «حالیگ» نوشته شده است: «حالیگین دستانءَ برآنت برهنگءَ گون کریم» (روانبد، ۱۳۸۹: ۷۱) و جالب آن که مصحح دیوان نیز در فایل خوانش پیوست کتاب این واژه را با «خ» آغازین تلفظ می‌کند.

پاییندی متن به شیوه نوشتاری خاص آن از دلایل این چندگانگی در نوشتار و خوانش آن است که در سراسر متن دیوان بلوجی روانبد (روانبد، ۱۳۸۹) و خوانش پیوست آن تکرار می‌شود. از این که بگذریم، گاهی به واژه‌های برخورد می‌کنیم که شکل نوشتار آن‌ها در متون کهن فارسی دری به تلفظ بلوجی امروز آن‌ها نزدیک و بلکه یکسان است؛ اما شیوه نوشتار آن واژه‌ها در دیوان روانبد به شیوه فارسی معیار امروزی است؛ مثلاً «شغال» در بلوجی، شگال/*šagāl*/ نوشته و خوانده می‌شود (جهاندیده، ۱۳۹۶: ۱۶۴۵) و در برخی از متون کهن و مشهور فارسی دری، مثلاً کلیله و دمنه نیز «شگال» نوشته شده است: «و در میان اتباع او دو شگال بودند» (نصرالله منشی، ۱۳۹۸: ۶۱)؛ اما در دیوان روانبد، صورت فارسی امروز این واژه آمده است: «ترسِ ایت چه نرشیره شغال / دات ئی سرءَ کشءُ کشال» (همان، ۳۹۷).



۲-۲-تلفظ یا شکل فارسی واژه‌ها:

«پژوهش در باب واموازه‌ها» از مهم‌ترین زمینه‌های تحقیق در ادبیات تطبیقی است. (نظری منظم، ۱۳۸۹: ۲۲۵) روانبدگاهی در انتخاب صورت بلوچی یا فارسی واژه‌های مشترک، صورت فارسی را ترجیح می‌دهد، حتی در جاهايی که مسئله تنگنای وزن یا قافیه وجود ندارد و انتخاب هر کدام از آن واژه‌ها در وزن یا قافیه فرقی نداشته باشد. نمونه:

باریک به جای «بارگ» /bārag/: «راهی باریک‌انت مان دوئین کوهانی شمین» (همان، ۲۹۳)
 داماد به جای «زمات» /zāmāt/: چنان زهرگپتگأت حیدر /علی داماد پیغمبر/ (همان، ۳۱۳)
 کهکشان به جای کلکشان /kalkašān/: «هنچو دولاب ء دور جنت قصرء کهکشان» (همان، ۷۱)

«کج» به معنای خمیده، مایل و منحرف، به جای «کش» /kaš/: چوت /čōt/: «گون کجین بروانان دچار بیت» (همان، ۶۵۸)

«سرخ» به معنای قرمز، به جای «سُهر» /sohr/: «کندایت گون سرخ ء رشتگین لنтан» (همان، ۶۵۸؛)

«عل» به معنای گوهری قرمز رنگ، به جای «لال» /lāl/: «عل ء لوتئی سگین کوهان بکوج» (همان، ۶۴۸)

تلخ به جای «تهل» /tahl/: «شیرزین آپء مئی دپء تلخء جور کنت» (همان، ۲۹۳)
 «سفید» به جای «اسپیت» /espēt/: «سپید ء سادهین گل کاغذء بیار» (همان، ۵۶۷)

«آسمان» به جای «آزمان» /āzmān/: «مه گوشی آسمان ء تهار بیت» (همان، ۶۵۸)
 «صبح» به جای «سُهب» /sohb/: «صبح ء بیگاه ء گورم ء جاه انت» (همان، ۴۲۴);
 «یک کجام وشین صبح ء ساعتی» (همان، ۴۲۹) چنان که می‌بینیم، در این مثال، «ساعت» هم به جای تلفظ بلوچی آن یعنی، «ساهت» /sāhat/ آمده است.

گوهر /gawhar/ فارسی به جای گوهر /gōhar/ بلوچی: آ «دستء دانا انت در صدف سازیت گوهرء» (همان، ۷۲)، در این مورد خاص، از طریق خط و نوشتار، ترجیح هیچ‌کدام از دو تلفظ را نمی‌توان تشخیص داد؛ اما در فایل ضبطشده صدای شاعر (دیوان بلوچی) به شیوه فارسی تلفظ شده است.

۲-۳- یک واژه با دو صورت فارسی و بلوجی:

آشنایی و انس روابط با ادبیات فارسی، این امکان را برای او فراهم کرده است که از آن برای تنوع و گستردگردن دایره لغات دیوانش بهره ببرد؛ یعنی گاه یک مفهوم یا مصدق را با یک واژه یا اصطلاح بلوجی بیان می‌کند و در جایی دیگر معادل فارسی آن را می‌آورد. البته ممکن است خود آن لغت در فارسی نیز وامواژه به شمار بیاید. مانند: نخل(عربی) و فیل(هندي).

«آتش» و «آچش»/*ačeš*/ یا «آس»/*ās*/؛ «بر سرءَ گُپ گِپت علم آتش پیکرءَ» (همان، ۲۹۱) و دوباره آس بلوجی: «آس ئی چه چمان پرّتگ» (همان، ۳۹۳) و نیز: بیا مسلمان بی که فردا بی چه آس ءَ رستگار (همان، ۳۳۳).

«روز» و «روج»/*rōč*/؛ «روز ءُ شب جوشینان دلءَ فکرءَ» (همان، ۲۷۷)؛ «روز و شب راهءَ هج نه گُت شیرءَ کاهلی» (همان، ۲۹۰)؛ اما در جایی دیگر «روج» را که در بلوجی هم به معنای روز است و هم به معنای خورشید، ذکر می‌کند. در معنای خورشید: «روج گوشی گپتگ چه دنzan روچ گرا» (همان، ۲۹۶)؛ و در معنای روز: هفت شب ءُ هفت روچ شتگ یکتابءَ علی» (همان، ۲۹۰) «مروج»/*marōč*/ به معنای امروز: «شاهان میار نیستانت مروج» (همان، ۴۱۰)

«شب» و «شپ»/*šap*/؛ «روز ءُ شب جوشینان دلءَ فکرءَ» (همان، ۲۷۷)؛ اما شپ: «سیاهان چو تاریکین شبءَ نیلءَ» (همان، ۲۸۱) یا، هفت شب ءُ هفت روچ شتگ یکتابءَ علی» (همان، ۲۹۰)

«تخل» و «مج»/*mačč*/؛ «گدگءَ رودبین ایت خدا نخلی جوانءَ بیت» (همان، ۷۳) و دو مصرع(بند) بعد از آن می‌گوید: «مج همی یک آنت گون هزار قسمین سربرءَ» (همانجا)

«شتر» و «هشتتر»/*oster*/ یا «أشتر»/*ošter*/؛ «شتر صد گشتنگ ئی الله ء نامءَ» (همان، ۱۹۲) و در جایی دیگر: «هم پدءَ چارایتءَ در گیچ ایت هشتترءَ» (همان، ۷۰).

فیل و پیل/*pill*/؛ «صدیق چو فیلءَ مست ءُ مدهوشأت» (همان، ۴۳۴)؛ و «تیر اجل جاهءَ لگ انگ پیلءَ» (همان، ۴۲۷)

تنها و تهنا/*tahnā* (بلوجی): «نهی که ما ایرانی بلوج تنها» (همان، ۶۳۵)؛ و «انشپی تهنا مه لقا مهمان انت منی» (همان، ۶۴۴).

«همچو»(ادات تشبيه) و «هنچو»/*haŋčō*/؛ «همچو اروحءَ دوست بنت مارا چاریار» (همان، ۳۳۷).

۴-۲- فراوانی واژه‌های جدید فارسی

از دیگر جنبه‌های تأثیرپذیری شعر بلوچی روانبد از فارسی، استفاده از واژه‌ها و ترکیباتی است که به نظر می‌رسد وی نخستین شاعری است که آن‌ها را وارد شعر بلوچی می‌کند. البته نبایست این احتمال را از نیز از نظر دور داشت که چه بسا شاعران کمتر شناخته‌شده‌ای چنین الفاظی را در شعر خویش به کاربرده باشند؛ اما از طرفی شفاهی بودن ادبیات بلوچی و از طرف دیگر گمنام ماندن بسیاری از شاعرانی که دیوان‌هایشان منتشر نشده‌اند، عملًا مجال پژوهش در مورد آنان و سنجش کار و جایگاهشان را ناشدنی و نادقيق خواهد بود. نمونه:

«نونهالان که فصل پاییزاش لخت کنت...» (همان، ۷۱)؛ از «فصل» که عربی است و شاید در شعر بلوچی اندک کاربردی داشته و نیز واژه مشترک «که» بگذریم، «پاییز»، «نونهال» و «لخت» واژه‌هایی هستند که اولاً جز در گویش‌های بلوچی غربی امکان ورود نداشته‌اند و دیگر که در شعرهای سبک ملاها نیز به کار نرفته‌اند و شعر روانبد را می‌توان از پیشگامان ترویج این وام‌گیری واژگانی دانست. یا واژه «هُزْبِر» فارسی را که از متون حمامی و تصحیح‌های نو از این متون به فارسی امروز راهیافته است در شعر روانبد می‌یابیم: «شبابُ نوجوانیٰ تیاری / به میدانِ هُزْبِرِ بیتِ شِکاری» (همان، ۸۵) و «کنعانان زره دروکین/ کهساری هُزْبِر گُروکین» (همان، ۳۵۴).

استفاده روانبد از واژه‌های فارسی در این موضع متوقف نمی‌ماند. او واژه‌هایی پایه را هم در شعرش وارد می‌کند که ورود آن‌ها نه تنها به آثار ادبی بلوچی بلکه به زبان عامه نیز به کندی ممکن است. نمونه:

حیوانات و چهارپایان: گاو به جای گوک/gök/: «وارتگ ئى گاو ئ سینهءُ پادگ» (همان، ۴۲۴)؛ گوسفند به جای «پس»/pas/: «مان نیاتک میرءَ مثل ئ گوسفنداء» (همان، ۴۲۷). همچنین، در جایی دیگر «گوک» و «پس» بلوچی را به جای گاو و گوسفند می‌آورد: «چلءُ يك مردانت گون پسءُ گوکءُ اشترءَ» (همان، ۲۹۱)؛ «خرس» به جای «مم»/mamm/: «هر وقت که خرسین کافره میل بیتگ شکار» (همان، ۳۳۸)؛ فیل به جای «پیل»/pill/: «هر وقت که فیل مئی ضربتءَ نوش‌ایت» (همان، ۳۶۷)؛ «شغال» به جای «شگال»/šagāl/: «تُرسِ ایت چه نرشیرءَ شغال» (همان، ۳۹۷)؛ اعضای بدن: مو به جای «مود»/mud/: «گون صد زُبان به هر سر مو گر هزار سال...» (همان، ۱۴۲)؛ بینی به جای «پونز»/puñz/: «خمارین نرگس و بینی چو کاتار» (همان، ۵۷۱)؛ «دهن» (دهان) به جای «دَپ»/dap/ و «لب» به جای «لُنت»/lonjt/: «دهن تئی حَقَهُ لَب شَكْرَستان»

(همان، ۵۷۲)؛ «دندان» به جای «دنتان»/dāntān/: «دنهن تئی میم و دندان سین ء شین آنت» (همان، ۵۷۳)؛ «زنج» به جای «زنوك»/zānikk/: «زنج چون سیب ء لب چون انگبین آنت» (همان، ۵۷۲)؛ «پستان» به جای «جوچک»/jujok/: «گودان»/gōdān/ و رخسار به جای دیم/dēm/: «گلین رخسارء نارنجین دو پستان» (همان، ۵۷۲) یا «شیرء دوشان چه شیری پستان ء» (همان، ۲۸۶)؛ «استخوان» به جای «هد»/haḍd/: «آرت بنت تئی استخوان هنسیگ بنت خون جگر» (همان، ۳۳۵)؛ «مغز» به جای «مجگ»/majg/: «مازگ»/māzag/ یا «مگز»/magaz/: «هوشئی کشات از مغز نمرودء» (همان، ۴۲۱)؛ ابرو به جای «بروان»: «چم ئی کپتگ په شاه ء ابروء» (همان، ۳۶۹).

۲-۵- استفاده از واژه‌های عربی دخیل در فارسی

برخی از واژه‌های عربی در فارسی، چنان قدمتی یافته‌اند که اکنون بخشی از قاموس زبان فارسی محسوب می‌شوند. چنین واژه‌هایی از طریق برخی از متن‌های ادبی، وارد بلوچی نیز شده‌اند و اگرچه می‌توان آن‌ها را ذیل واژه‌های عربی دخیل در بلوچی بررسی کرد؛ اما از طریق متن‌هایی چون شعر بلوچی روانبُد، می‌توان منشاء تقریبی ورود این واژه‌ها را همین شعرها و نظایر آن دانست با یادآوری این موضوع که کمتر شاعری به بر جستگی روانبُد می‌توان پیدا کرد که چنین تحت تأثیر فارسی بوده باشد. نمونه‌هایی از این عنوان: صحراء: «سرپچین صحراء تیاب لنجين بندرء» (همان، ۷۲)؛ عفریت: «سیاه ء عفریتی تو گوشئی کوهء پارهی» (همان، ۲۹۳)؛ صدا: «صدا یَت سرپلندانی/ هوا بازی سمندانی» (همان، ۳۱۵).

۲-۶- فعل‌های فارسی

از میان سه نوع واژه اسم، فعل و حرف، وام‌واژه‌های فعل کمتر از دو نوع دیگر هستند. شاید بتوان گفت که فعل، آخرین مرزی است که میان فارسی و بلوچی بودن بسیاری از جمله‌های دیوان روانبُد باقی‌مانده است و هر جا این مرز گشوده شده است، شعر یا بیت به ملمعی بلوچی-فارسی تبدیل می‌شود: «کنان وصفِ رخِ دلدارِ عیار» (همان، ۵۶۷)؛ کنم وصفِ رخِ دلدارِ عیار.

گاهی فعل به قرینه حذف شده است؛ اما سیاق سخن، چنان فارسیانه است که مصراع‌های اینچنینی، نیازی به ترجمه ندارند و هر فارسی‌دانی، معنی آن را درمی‌یابد و این مورد هم بیت را

تبديل به ملمع می‌کند: «دلات چو پرچیا سکانت چو سندان/ جفا بر عاشقان لیکن نه‌چندان» (همان، ۵۶۸).

۲-۷- حالت اضافه

حالت اضافه بلوچی با فارسی متفاوت است در گوییش‌های جنوبی بلوچی، ساختار این اضافه چنین است که نخست مضافق‌الیه می‌آید و آنگاه مضاف: پیشنهاد بازار (بلوچی): بازار پیشنهاد (فارسی)؛ ساخت اضافی بلوچی در شعر بلوچی روانبد گاه به صورت عادی و گاه متأثر از ساخت فارسی است: یارب چه مکر شیطان و سکرات ساعت‌ایم من نگهدار میلئ من پلی (روانبد، ۱۳۸۹: ۹۸)؛ مکر شیطان؛ ایمان من (ساخت فارسی)- سکرات ساعت (ساخت بلوچی)

۲-۸- حروف اضافه

از دیگر تأثیرپذیری شعر بلوچی روانبد از فارسی، استفاده فراوان از حروف اضافه فارسی به جای معادل بلوچی آن‌هاست. روانبد گاه در سخنشن به جای حرف اضافه بلوچی، معادل فارسی آن را می‌آورد گرچه ممکن است در جایی دیگر، همان واژه بلوچی را بیاورد. به همین دلیل، می‌توان گفت، روانبد واژه فارسی را جایگزین واژه بلوچی نمی‌کند؛ بلکه به سبب دخخور بودن با ادب فارسی، در شعر بلوچی هم آن‌ها را به عنوان بخشی از ذخیره‌های واژگانی ذهنش، بر زبان و قلم جاری می‌کند. نمونه‌ها:

«از» در بلوچی معادلهای زیادی دارد؛ اما نه در گوییش بلوچی منطقه زندگی شاعر به کار می‌رود و نه در بقیه گوییش‌ها؛ اما شاعر این حرف اضافه را به تأثیر از فارسی به فراوانی به کار می‌برد: «گوانکئی پر کت حیدرء ترس‌ایت ترا از من مگر» (روانبد، ۱۳۸۹: ۳۳۴)

«با» معادل بلوچی: «گون»/gōn/، «په»/pa/؛ «سیل بکن دهرء نقشهء با چشمء خرد» (همان، ۷۰)؛ اما در جایی دیگر، حرف اضافه گون/gōn/ را آورده است: «گون بره کُنتک ئُلتء کوکرء» (همان، ۷۳)؛ [نخل] با میوه و خار و...

«بر» معادل بلوچی: «پر»/par/؛ «بستگ روچی سرنتابء میان/ بر شکاراء صیدء آهوان» (همان، ۴۲۳)؛ اما در جایی دیگر این حرف را به صورت بلوچی آن می‌آورد: «دنیا پر هچ کسء نه بیت پادر» (همان، ۴۲۸).

«اندر» و «در» معادل بلوجی: «مَه»/ma، «مان»/mān، «تَه»/tah و...: نعرهٔ تکبیری کشّات همچو صور اندر حشر (همان، ۳۳۴)؛ «دستِ دانا انت در صدف سازایت گوهره» (همان، ۷۲). «به» معادل بلوجی: «پَه»/pa: «کیت به دستور مالکه لهریکشین بهار» (همان، ۷۲) و نیز «پَه» «لوگِ میاره بی مَدَت/ تحويل بدنن په دستِ وَت» (همان، ۴۱۰) به سوی: «نظر شانتگ بلندشانه / به سوی کافرستانه» (همان، ۳۱۱)

۲-۹- تکواز جمع

تکواز نشانهٔ جمع در بلوجی، «آن» است و در فارسی «ها» و «ان»؛ اما استفاده از نشانهٔ «ها» نیز برای جمع بستن اسم در دیوان روانبد دیده می‌شود که به تأثیر از فارسی رخ داده است: «شکر تامین لب و دُرهای دندان» (همان، ۵۶۸).

۲-۱۰- بیان و صور خیال

انس روانبد با زبان و شعر فارسی در بخش‌های گوناگون دیوانش نمایان است و این علاوه بر بسیاری واژه‌های فارسی و ساختهای زبانی آن است. مثال: «باغ تمام خونان لاله‌گون بیتگ» (همان، ۲۶۰)؛ تمام باغ از خون کُشتگان لاله‌گون شده بود. یا در مضامون و واژگان و تصویر، تحت تأثیر فارسی است، چنان که بیت زیر با ابیاتی از سعدی، قرابت معنایی، واژگانی و تصویرپردازی دارد: «گون صد زبان، به هر سرِ مو گر هزار سال/ شکرِ گرین یکی نتوانین چه صد هزار» (همان، ۱۴۲): اگر بر هر سرِ مو، صد زبان باشد و با هر سرِ مویی، هزار سال شکر خداوند را بگوییم، شکر یکی از صد هزار نعمت او را به جای نتوانیم آورد.

| | |
|-----------------------------|-----------------------------------|
| گر به هر مویی زبانی باشد و | شکر یک نعمت نگویی از هزار |
| فضل خدارا که تواند شمار کرد | یا کیست آن که شکر یکی از هزار کرد |
| (سعدي، ۱۳۸۵: ۹۶۵) | |

روانبد به غزل فارسی دلستگی دارد و بسیاری از مضامین و صورت‌های خیال آن‌ها را در غزل بلوجی خویش بازسازی و وارد می‌کند به گونه‌ای که در مضامین و صور خیال یک غزل بلوجی او رد تأثیر چند غزل فارسی را می‌توان یافت که چه بسا به سبب انس زیاد شاعر با شعر فارسی، این مضامون‌ها و تصاویر خیال به گونه‌ای ناخودآگاه، در ذهن و زبان جایگیر شده باشند؛ به عنوان نمونه،

غزل «سینه روکین اشکر» با این بیت آغاز می‌شود:

سینه روکین اشکری مان انت دل منی رنجور پریشان است
(روانبد، ۱۳۸۹: ۶۵۳)

یعنی «در سینه‌ام اخگری روشن است، دلم رنجور و پریشان است.» به گمان نگارنده، این بیت روانبد، متأثر از مطلع این غزل حافظ یا حداقل یادآور آن است:

سینه از آتش دل در غم جانانه بسوخت آتشی بود در این خانه که کاشانه بسوخت
(حافظ، ۱۳۹۰: ۱۴)

روانبد در بیت سوم همان غزل می‌گوید:

بیا که مئی واسطهٔ تئی بدل نیست انت مئی بدل تئی واسطهٔ فراوان انت
(روانبد، ۱۳۸۹: ۶۵۳)

یعنی «بیا که مرا چون تو بی نیست هر چند تو را چون من فراوانند.» این مضمون نیز در غزل و ادبیات غنایی فارسی مکرر است و از آن جمله سنایی در غزلی می‌گوید:

ترا چون من فراوانند مرا چون تو کجا باشد تو را گر من بوم شاید و گرنه هم روا باشد
(سنایی، ۱۳۸۸: ۳۸۸)

و در چند بیت بعد آن غزل می‌گوید:

مشکل انت چه دوسته دل سندگ از بدن ساه سندگ آسان انت از بدن ساه سندگ
(روانبد، ۱۳۸۹: ۶۵۴)

یعنی «دل کندن از دوست مشکل است، آنچه آسان است، کندن جان از بدن است.» که عیناً تداعی‌کننده این بیت حافظ است:

از جان طمع بریدن آسان بود ولیکن از دوستان جانی مشکل توان بریدن
(حافظ، ۱۳۹۰: ۲۷۰)

شعر بلوجی روانبد در صنایع بدیعی نیز از فارسی متأثر است. به عنوان نمونه:

زرهبرین تیخ و خنجر گرزان گون کمند بُرات ۀ درت پروشته بست‌آنت من قید و بند گردن و پهنه‌نات سره دسته پای چند
(روانبد، ۱۳۸۹: ۲۳۲)

ترجمه:

[با]تیغ زرهبر و خنجر و گرز و کمند
 بُرید و درید و شکست و در قید و بند بست
 گردن و پهنا و سر و دست و پای چند تن را
 در ذهن آشنايان با ادبیات فارسی، دو مشهور بیت زیر را متبادر می‌کند:
 به روز نبرد آن یل ارجمند به شمشیر و خنجر به گرز و کمند
 برد و درید و شکست و ببست یلان را سرو سینه و پای و دست
 این بیتها به فردوسی منسوب شده‌اند که فارغ از درستی یا نادرستی این انتساب، به عنوان
 نمونه‌ای مشهور از لف و نثر شناخته می‌شوند(شمیسا، ۱۴۰۲: ۱۵۸).

۱۱- ملمع

اصل عنوان ملمع از عربی گرفته شده است؛ اما بعدها فارسی‌گویان «در تکمیل لطافت ادبی خود» آن را با آمیختن فارسی به تفنهی در شعر فارسی درآوردند (همان، ۱۹). رادوبانی ملمع را صنعتی دانسته است که در شعری یک بیتش فارسی و یک بیتش عربی باشد یا در یک بیت، مصروعی فارسی و مصروعی دیگر عربی باشد (رادوبانی، ۱۳۸۰: ۱۹۶-۱۹۵) همچنین ملمع، فراتر از فارسی و عربی، نوعی شعر دانسته شده که «مركب از دو یا چند زبان» باشد (رسولی، ۱۳۹۴: ۴۱) دیوان بلوجی روانبد نمایشگاه اشتراک‌ها و ارتباط‌های نزدیک بلوجی با فارسی و عربی است.

از اشتراکات واژگانی که بگذریم، در دیوان روانبد، بندهایی را می‌بایست آن‌ها را ملمع‌های سه‌زبانه بنامیم. البته گاهی به سبب اشتراک‌های واژگانی، فارسی یا عربی بودن برخی از بندها چندان فرقی ندارد یعنی هم می‌توان آن را فارسی دانست و هم به سبب مأخذ واژگان، آن را عربی دانست و در نهایت در شعر بلوجی شاعری چون روانبد و فزونی واژه‌های فارسی و عربی در بلوجی‌گویی‌های وی، بلوجی دانستن برخی از آن‌ها بیرون نخواهد بود. اما گاه چنان واژه‌هایی از عربی در یک بند می‌آیند که وام‌واژه دخیل در بلوجی یا فارسی دانستن آن واژه‌ها ممکن نیست، نمونه‌های ملممات:

گاه یک بند(مصرع) کاملاً فارسی است: «در الف اول بگوییم اسمه اللہ احد/ بی‌نظیره بی‌وزیره لاشریک ء لامد»(روانبد، ۱۳۸۹: ۷۷) و بند یا و بندهای بعد آن بلوجی است اما گرچه شاکله بند

از واژه‌های عربی تشکیل شده است، دو پیشوند «بی» عربی نیستند و تلفظ بلوچی آن‌ها که با «یا» مجهول است که آن‌ها را از فارسی متمايز می‌کند. علت این که بند اول را فارسی دانستیم، آنست که فعل «بگوییم» و حرف اضافه «در» بلوچی نیستند یا مثلاً در بیت «از فتنه زمانه از شرء هر شریر/ ما آتکگین تکی پنهگیر و تئی میار» (همان، ۱۴۸)؛ از فتنه زمانه و از شرء هر شریر، ما آمده‌ایم به پناه تو و پناهندگی تو؛ مصرع اول در سیاق زبان شعر روانبد، بلوچی است اما با فارسی بودن حرف اضافه «از» و اشتراک بقیه واژه‌ها و همچنین، نوشته شدن «فتنه» به شیوه فارسی، درست‌تر آن است که کل مصرع را فارسی و بیت را ملمع بدانیم. گاه این بند (مصرع) بلوچی است؛ اما چنان به سیاق فارسی است که با اندک آشنایی با ادبیات کهن فارسی معنای آن آشکار است: «خازن الجنه لهم قال ادخلوا في اى باب / جوي آب ء شيري بينگ چارمي جوي شراب» (همان، ۴۴۳) تنها صورت بلوچی «بینگ»/bēnag/، انگبین، (عمل) است که آن را از فارسی جدا می‌کند.

گاه در یک بیت از شعر بلوچی روانبد، فقط یک کلمه مشترک است که شیوه تلفظ بلوچی آن باعث می‌شود که بیت را فارسی ندانیم چنان‌که در اینجا می‌گوید: «غافل در این دنیا مشو/ چو بی خودان مست ء نشو» (همان، ۴۲۰) و «نشو»/neshaw/ همان صورت بلوچی «نشئه» است. گاه نیز حتی چنین کلمه‌ای نیست که این مرز باریک را بتوان ترسیم کرد: «من اول گویم ثای ذوالجلال پاک ذات/ حی ء قیوم ء مقدس، مالکء موت ء حیات» (همان، ۴۳۷)

در مجموعه زبان شعر روانبد برای استفاده از واژه‌های فارسی و عربی مز مانع دقیقی وجود ندارد جز این که چنان واژه‌هایی در شعر و ادبیات فارسی نیامده باشند. یک نمونه دیگر: «حضرتِ دیوان ء تخته تاجء باغء حور عین/ فی غدا فاغفر ذنوبي يا الله العالمين» (همان، ۳۳۶)؛ از دیگر نمونه‌های ملمع در شعر روانبد این است که گاه یک بند، عربی است و بند بعد، بلوچی متاثر از فارسی:

«انت معبدی يا الهیَ اللہیَا / برقراری بہ بادشاهیءَ» (روانبد، ۱۳۸۹: ۳۷۶)

گاه با تضمین یک بیت ملمع مشهور در میانه یک شعر بلند بلوچی، ملمع سه‌زبانه به وجود می‌آورد؛ مثلاً در بخش پنجم داستان «جنگ حضرت علی ء هضام شاه» پس از ۱۸ بند بلوچی این بیت مشهور زیر را تضمین کرده است:

شاه مردان شیر یزدان قوت پروردگار لا فتی الا على لا سيف الا ذوالفقار
(همان، ۳۳۱)

گاهی نیز با تغییری اندک در یک بیت عربی این کار را می‌کند، چنان که در شعر «سفرنامه حج» با یک بیت سعدی (سعدی، ۹۴۱: ۱۳۸۵) چنین کرده است: «سبحان من يَمْنُّ [او] يعطى و لا إله/ إلَّا هُوَ الَّذِي خَلَقَ الْلَّيلَ وَالنَّهَارَ» (همان، ۱۴۲).

استفاده روانبند از واژه‌ها و عبارت‌های عربی و فارسی در شعر بلوجری اش به مضمون شعر نیز بستگی دارد. در جایی که داستان یا روایتی دینی را به نظم می‌کشد یا پند و اندرزی را نقل می‌کند که از روایت‌ها و احادیث گرفته شده است، واژه‌ها و جمله‌ها بیشتر رنگ و بوی فارسی و عربی پیدا می‌کنند. بسیاری از شعرهای روایی یا روایت‌های داستانی دیوان روانبند، با تحمیدیه آغاز می‌شوند و این ربط مستقیم و منظمی به روایت دینی بودن آن یا حکایت محلی بودن آن ندارد؛ مثلاً شعر «دادشاه» که حکایتی تاریخی درباره یکی از افراد نامدار معاصر است با تحمیدیه آغاز نمی‌شود؛ اما شعر «میر نواب خان» که آن را هم در همین ردیف می‌توان دسته‌بندی کرد، با تحمیدیهای طولانی آغاز می‌شود که ۱۳ بند است و بیشتر واژه‌های آن عربی دخیل در فارسی یا واژه‌های فارسی هستند و در واژه‌های مشترک بلوجری-فارسی نیز تأثیر تلفظ فارسی آن‌ها آشکار است: «نه سپهرء هشت جنت، هفت ارضء شش جهات/ چار رکنء دین نمازء روزهء حجء زکات» (همان، ۴۳۷) که علاوه بر واژگان آن‌ها از نظر تصویرسازی و ساختار سخن نیز یادآور بیتی مشهور از خاقانی است: هشت حَلْدٍ و هفت چَرْخٍ و شش جهَاتٍ پَنْجٍ حَسْ چار اركان و سه ارواح و دو گون از یک خدا (خاقانی، ۹: ۱۳۷۵)

بنابراین هر چه واژه‌ها و سیاق جمله‌ها به فارسی نزدیک‌تر باشند، امکان ملمع شدن آن بخش بیشتر می‌شود.

۲-۱۲- تلمیحات باستانی

نکته دیگری که قابل توجه ویژه است، تلمیح‌ها و ارجاع‌های شعر روانبند به اسطوره‌های ایران باستان است که نمود آن‌ها در دیوان شاعری بلوجری با دلبلستگی‌های عادی دینی قابل توجه است و به نظر می‌رسد بیش از هر امر دیگری محصول انس وی با شعر و ادبیات کهن فارسی است. نمونه‌هایی از این تلمیحات:

کیانیان ایرانی: «شهداد چو ایرانی کیانیء» (همان، ۴۳۲)، «نقش ارزنگ»: «پر نگاران چو نقش ارژتگء» (همان، ۲۸۲)؛ فریدون: «فریدون حشمتء رُستم کمالی» (همان، ۸۴) و «راستاتنت

حکمَّ چو فریدونَءَ (همان، ۳۱۸)؛ کیقباد: «غلام رسول خان پردلین گون کیقبادی زیبُءَ فر» (همان، ۴۴۰)؛ جمشید: حاجی‌الحرمین نواب خان سرورِ جمشید رنگ» (همان، ۴۴۳)، افراسیاب: «غلام رسول خان حاجی‌الحرمین یلین افراسیاب» (همان، ۴۴۳)؛ رستم: «آتك من حصن‌الرامقَ رستم رکلابان کت کمین» (همان، ۳۳۶)؛ سکندر: «منگهانی میر، سکندر شوکتین، رستم جگر» (همان، ۴۴۰)؛ انشیروان عادل: «عادلین نوشیروانَءَ مردوارین اسکندرَءَ» (همان، ۴۴۲).

ناگفته نماند که همچنان که شعر بلوچی روانبد از فارسی تأثیر پذیرفته است، تأثیر بلوچی نیز بر شعر فارسی وی دیده می‌شود. این امر بهویژه در زبان شعر او و واژگان مشترک بلوچی-فارسی آن قابل توجه است؛ به عنوان مثال در بیت زیر که حل معماهی است که در قالب مثنوی سروده شده و جواب آن «پشهبند» است، می‌گوید:

که آغاز این آمد انجام آن
دل دنبه شب بود نام آن
(روانبد پیشینی، ۱۳۸۴: ۱۹۲)

شاعر قلب عبارت «دنبه شب» را «پشهبند» دانسته است؛ در حالی که این امر منوط بر آن است که «شب» را به سیاق بلوچی، «شب» بخوانیم.

۳. نتیجه

روانبد شاعری چندزبانه است. او در شعر بلوچی از زبان و ادبیات فارسی تأثیرپذیرفته است و گرچه غنای واژگان بلوچی غربی در دیوان وی چشمگیر است؛ اما دیوان بلوچی او محمول ورود حجم زیادی از واژه‌های فارسی به زبان ادبی بلوچی است. انس روانبد با ادبیات فارسی و بیش از همه با آثار سعدی، باعث شده است که زبان شعرش از زبان سعدی نیز متأثر باشد و بسیاری از واژه‌ها و ترکیبات فارسی بدون هیچ محدودیتی به شعر بلوچی او وارد شوند. روانبد چنان دلبسته واژه‌های فارسی است که گویی صورت بلوچی بسیاری از آن‌ها را غیرمنشیانه یا در سطحی نازل‌تر تلقی می‌کند. برخی از واژه‌هایی که از فارسی وارد بلوچی شده‌اند، در خود فارسی هم دخیل از عربی‌اند بسامد این مورد نیز در شعر روانبد چشمگیر است. در چنین مواردی فارسی در ارتباط با بلوچی و عربی نقش واسطه‌ای نیز پیدا می‌کند، البته این به معنای آن نیست که بلوچی همه واژه‌های عربی دخیل را از فارسی گرفته باشد؛ اما این مسئله در مورد آثار افراد فارسی‌خوانده و بهخصوص در گویش‌های غربی بلوچی شواهد زیادی دارد که آثار بلوچی روانبد را می‌توان شاهدی بر این ارتباط دانست. به کارگیری

یک نوع واژهٔ فارسی مانند اسم، فعل یا حرف در دیوان بلوچی روانید، هر قدر هم که بسامد بالایی داشته باشد، به معنای آن نیست که روانبد معادل یا اصل بلوچی آن را به کار نبرده باشد، او حتی گاه در فاصلهٔ چند سطر، مفهومی را با دو واژهٔ بلوچی و فارسی بیان می‌کند. شعر بلوچی روانبد علاوه بر اینکه محمول ورود بسیاری از واژه‌های فارسی به شعر و ادبیات بلوچی است، برای ورود تصاویر خیالی رایج در شعر فارسی و نیز تلمیحات اساطیری ادبیات فارسی به بلوچی نیز منبعی قابل توجه است. پژوهش‌هایی مانند این را می‌توان دربارهٔ شعر بسیاری از شاعران بلوچی پی‌جویی کرد و به چشم‌انداز روش‌تری دربارهٔ چگونگی تأثیرات فارسی بر زبان و ادبیات بلوچی رسید و بررسی این مسأله در شعر گروهی اجتماعی که روانبد به آن منسوب است؛ یعنی «ملایان شاعر» به روش‌تر شدن راه‌های این نفوذ و تأثیرگذاری‌ها و تعاملات یاری خواهد کرد.

منابع

- پیش‌نی، مولوی عبدالله. (۱۹۹۱). **مگرانِ شعر**، با شرح و پژوهش اشرف سربازی، کویته: آکادمی بلوچی.
- جهاندیده، عبدالغفور. (۱۳۹۶). **فرهنگ بلوچی-فارسی**، تهران: معین.
- جهان‌تیغ، غلامحسین. (۱۳۸۴). **سعدی بلوچستان**، زاهدان: اداره کل فرهنگ و ارشاد سیستان و بلوچستان.
- جهانی، کارینا. (۱۴۰۱). **دستور معیار بلوچی نو**، ترجمه موسی محمودزهی، ایرانشهر: دانشگاه ولايت.
- حافظ، خواجه شمس الدین محمد. (۱۳۹۰). **دیوان حافظ**، به اهتمام محمد قزوینی و قاسم غنی، چاپ دهم، تهران: زوار.
- خاقانی شروانی، افضل الدین بدیل. (۱۳۷۵). **دیوان خاقانی شروانی**، ویراسته میرجلال الدین کزازی، تهران: نشر مرکز.
- رادویانی، محمد بن عمر. (۱۳۸۰). **ترجمان البلاغه**، به تصحیح احمد آتش، ترجمه مقدمه و توضیحات، توفیق هـ. سبحانی و اسماعیل حاکمی، تهران: انجمن آثار و مفاخر فرهنگی.
- رسولی، حجت. (۱۳۹۴). **ملمع در شعر فارسی**، تهران: دانشگاه شهید بهشتی.
- روانبد پیشینی، محمد عبدالله. (۱۳۸۴). **دیوان روانبد**، با مقدمه، تصحیح و تعلیقات عبدالغفور

جهاندیده، زاهدان: بام دنیا.

- روانبُد پیشنسی، محمد عبدالله. (۱۳۹۶). *شرح منظومه مکران*، مقدمه، ترجمه و توضیحات عبدالغفور جهاندیده، چاپ دوم، تهران: شیخ شرفی.
- روانبُد، عبدالله. (۱۳۸۹). *دیوان بلوجی مولانا عبدالله روانبُد*، به تصحیح عبدالرئوف ملازه‌ی سربازی، ایرانشهر: انجمن ادبی ایران‌شناسی.
- سعدی، مصلح الدین. (۱۳۸۵). *کلیات سعدی*، به تصحیح محمدعلی فروغی، تهران: هرمس.
- سنایی، مجدهود بن آدم. (۱۳۸۵). *دیوان حکیم سنایی غزنوی*، با مقدمه بدیع‌الزمان فروزانفر، به اهتمام پرویز بابایی، چاپ دوم، تهران: انتشارات نگاه.
- شمیسا، سیروس. (۱۴۰۲). *نگاهی نازه به بدیع ویراست سوم*، چاپ هفتم، تهران: میترا.
- صابر، غوثبخش. (۱۳۸۲). *تاریخ زبان و ادبیات بلوجی*، ترجمه غلامی‌یحیی یعقوبی و مهدی ربانی، تهران: سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی.
- طاهری، محمدرضا. (۱۳۸۳). *دیدگاه‌های سیاسی قبایل بلوچستان پاکستان*، زاهدان: دانشگاه سیستان و بلوچستان.
- غزالی، ابوحامد محمد بن محمد. (۱۳۹۹). *کیمیای سعادت*، به کوشش حسین خدیوجم، چاپ نوزدهم، تهران: علمی و فرهنگی.
- غنیمی هلال، محمد. (۱۳۹۰). *ادبیات تطبیقی*، ترجمه سید مرتضی آیت‌الله‌زاده شیرازی، چاپ سوم، تهران: امیرکبیر.
- محمدی افشار، هوشنگ و اربابی، هادی. (۱۴۰۰). «بازتاب حکمت عملی بوستان و گلستان سعدی در اشعار بلوجی مولوی عبدالله روانبُد»، *نشریه ادبیات تطبیقی*، سال سیزدهم، شماره بیست و پنجم، صص ۲۵۳-۲۸۴.
- محمودزه‌ی، موسی. (۱۴۰۰). *آشنایی با زبان و ادبیات بلوجی*، ایرانشهر: انتشارات دانشگاه ولايت.
- منوچه‌ری، ابوالنجم احمد بن قوص. (۱۳۸۷). *دیوان اشعار منوچه‌ری دامغانی*، به کوشش برات زنجانی، تهران: دانشگاه تهران.
- نامور مطلق، بهمن. (۱۴۰۱). *ادبیات تطبیقی*، تهران: لوگوس.
- ندا، طه. (۱۳۹۳). *ادبیات تطبیقی*، ترجمه هادی نظری منظم، چاپ سوم، تهران: نشر نی.
- نصرالله منشی، ابوالمعالی. (۱۳۹۶). *کلیله و دمنه*، به تصحیح مجتبی مینوی، چاپ چهل و

پنجم، تهران: امیرکبیر.

- نظری منظم، هادی. (۱۳۸۹). «دبیات تطبیقی: تعریف و زمینه‌های پژوهش»، نشریه ادبیات تطبیقی، سال اول، شماره دوم، صص ۲۲۱-۲۳۷.
- هاشمی، سیدظہورشاه. (۱۹۹۰). *بلوچی سیاهگ راست نبیسگ*، چاپ سوم، کراچی: آکادمی سیدهاشمی.
- هاشمی، سیدظہورشاه. (۲۰۰۰). *سید گنج*، کراچی: آکادمی سیدهاشمی.